

Görkəmli ictimai xadim, Xalq şairi, akademik

Bəxtiyar Vahabzadənin

anadan olmasının

90 illik

yubileyinə həsr olunmuş

«BƏXTİYAR VAHABZADƏ
VƏ AZƏRBAYCAN FİLOLOGİYASININ
AKTUAL PROBLEMLƏRİ»

mövzusunda

Beynəlxalq elmi konfransın

MATERİALLARI

29 oktyabr 2015-ci il

BAKİ - 2015

TƏŞKİLAT KOMİTƏSİ

<p><i>akad. A.M.Məhərrəmov</i> AMEA-nın müxbir üzvü, <i>prof. A.H.Kazımzadə</i> <i>prof. İ.N.Əliyeva</i></p>	<p>– <i>Rektor</i></p> <p>– <i>Elm və innovasiyalar üzrə prorektor</i></p> <p>– <i>Tədrisin təşkili və təlim texnologiyaları üzrə prorektor</i></p> <p>– <i>Sosial məsələlər, tələbələrlə iş və ictimaiyyətlə əlaqələr üzrə prorektor</i></p>	<p>– <i>sədr</i></p> <p>– <i>sədr müavini</i></p> <p>– <i>üzv</i></p> <p>– <i>üzv</i></p>
<p><i>prof. S.T.Hacıyev</i></p> <p><i>akad. T.İ.Hacıyev</i> AMEA-nın müxbir üzvü, <i>prof. N.A.Paşayeva</i> AMEA-nın müxbir üzvü, <i>prof. N.Q.Cəfərov</i> <i>dos. M.T.Vəliyev</i> <i>prof. T.H.Hüseynov</i></p>	<p>– <i>Türkologiya kafedrasının müdiri</i></p> <p>– <i>Klassik Azərbaycan ədəbiyyatı kafedrasının müdiri</i></p> <p>– <i>Ümumi dilçilik kafedrasının müdiri</i></p> <p>– <i>Filologiya fakültəsinin dekanı</i></p> <p>– <i>Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı kafedrasının müdiri</i></p> <p>– <i>Azərbaycan dilçiliyi kafedrasının müdiri</i></p> <p>– <i>Dünya ədəbiyyatı kafedrasının müdiri</i></p> <p>– <i>Rus ədəbiyyatı tarixi kafedrasının müdiri</i></p>	<p>– <i>üzv</i></p> <p>– <i>üzv</i></p> <p>– <i>üzv</i></p> <p>– <i>üzv</i></p> <p>– <i>üzv</i></p> <p>– <i>üzv</i></p> <p>– <i>üzv</i></p> <p>– <i>üzv</i></p>
<p><i>prof. S.Ə.Abdullayeva</i> <i>prof. C.Q.Nağıyev</i> <i>prof. A.C.Hacıyev</i> <i>prof. H.A.Əsgərov</i></p>	<p>– <i>Azərbaycan dili və ədəbiyyatının tədrisi metodikası kafedrasının müdiri</i></p> <p>– <i>Rus dilçiliyi kafedrasının müdiri</i></p> <p>– <i>Türk xalqları ədəbiyyatı kafedrasının müdiri</i></p> <p>– <i>Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı kafedrasının müdiri</i></p> <p>– <i>Humanitar fakültələr üzrə rus dili kafedrasının müdiri</i></p> <p>– <i>Azərbaycan dili kafedrasının müdiri</i></p>	<p>– <i>üzv</i></p> <p>– <i>üzv</i></p> <p>– <i>üzv</i></p> <p>– <i>üzv</i></p> <p>– <i>üzv</i></p> <p>– <i>üzv</i></p>
<p><i>prof. L.H.Quliyeva</i> <i>fil.e.d. R.B.Əskərov</i> <i>fil.e.d. S.H.Orucova</i></p>	<p>– <i>Humanitar fakültələr üzrə ingilis dili kafedrasının müdiri</i></p> <p>– <i>Həmkarlar İttifaqı Komitəsinin sədri</i></p> <p>– <i>Təbiət fakültələri üzrə İngilis dili kafedrasının müdiri</i></p>	<p>– <i>üzv</i></p> <p>– <i>üzv</i></p> <p>– <i>üzv</i></p>
<p><i>dos. Ə.M.Paşayeva</i></p> <p><i>dos. S.V.Abbasova</i> <i>dos. A.Q.Abbasov</i></p>	<p>– <i>Humanitar fakültələr üzrə ingilis dili kafedrasının müdiri</i></p> <p>– <i>Həmkarlar İttifaqı Komitəsinin sədri</i></p> <p>– <i>Tələbə Həmkarlar Təşkilatının sədri</i></p>	<p>– <i>üzv</i></p> <p>– <i>üzv</i></p> <p>– <i>üzv</i></p>
<p><i>dos. B.İ.Hacıyev</i></p> <p><i>dos. F.A.Şiriyev</i> <i>dos. D.M.Qənbərov</i> <i>fil.f.d. Ü.H.Hüseynova</i></p>	<p>– <i>“Türkoloji araşdırmalar” elmi tədqiqat laboratoriyasının elmi işçisi</i></p>	<p>– <i>üzv</i></p> <p>– <i>üzv</i></p> <p>– <i>üzv</i></p> <p>– <i>məsul katib</i></p>

B $\frac{5002000000}{M \ 658(07)}$ 2015

«Bəxtiyar Vahabzadə Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin xüsusi mövqeyə malik görkəmli sənətkarlarındanandır. Sənətkarın insanı daim mənəvi ucalığa səsləyən poetik-fəlsəfi məzmunlu yaradıcılığı milli poeziyada vətəndaşlıq ruhunun qüvvətlənməsində və ədəbi-ictimai fikrin istiqlal ideyaları ilə zənginləşməsində böyük rol oynamışdır. Tarixi-mədəni dəyərlərə ehtiram və ana dilinin saflığının qorunması Bəxtiyar Vahabzadənin fəaliyyətinin mühüm istiqamətlərindən birini təşkil edirdi»

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

İlham ƏLİYEVİN

14 yanvar 2015-ci il tarixli sərəncamından.

Многие новые слова, возникшие в последние годы, образованы лексико-семантическим путем. Словарный состав современного азербайджанского языка, его лексико-семантическая система подвержены изменениям. Язык постоянно обогащается за счет новых слов и выражений, а также в результате семантического расширения значений существующих слов или приобретения ими дополнительных значений. В.И.Кодухов справедливо отмечает, что «семантический путь обогащения словарного состава состоит не столько в образовании новых лексем, сколько в образовании новых значений уже существующих слов» (1).

Использованная литература

1. Кодухов В.И. Введение в языкознание. М., 1979, с.218-219.

İLKİN QULİYEV

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Türkiyə, Kafkaz Universiteti

QÖVSI TƏBRİZİNİN DİLİNDƏ İŞLƏNMİŞ QEYRİ-TÜRK MƏNŞƏLİ SÖZLƏRƏ DAİR

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində özünməxsus yeri olan Qövsü Təbrizinin türk dilində Füzuli səviyyəsində şeirlər yazması, xüsusilə canlı xalq dili hesabına Azərbaycan ədəbi dilini zənginləşdirib inkişaf etdirməsi və zəngin yaradıcılıq təcrübəsi ilə Azərbaycan dilinin bütün Yaxın Şərq aləmində ədəbi dil kimi tanınmasındakı xidmətləri onun əbədiyaşar olmasını təmin edən əsas səbəblərdəndir.

Qövsü Təbrizinin şeirlərinin dilində işlənmiş leksik vahidlərin tematik qruplar üzrə və mənşə baxımından araşdırılması Azərbaycan ədəbi-bədii dilinin inkişafında onun rolunu müəyyənləşdirməkdə mühüm əhəmiyyət daşıyır. Şairin dilinin lüğət tərkibini təşkil edən sözlər müxtəlif mənə sahələrini əhatə edir. Leksikoloji tədqiqat zamanı ayrı-ayrı sahələrə aid olan sözlərin müəyyən leksik-semantik qruplarda birləşdirilməsi onların ümumi xarakterik xüsusiyyətlərini, eyni zamanda dilin lüğət tərkibinin zənginliyini ortaya çıxarmağa imkan verir. Qövsinin şeir dilinin leksik zənginliyi, əsasən, həyatın bütün sahələrinə aid sözlərin şairin dilində öz əksini tapması ilə bağlıdır. Sözlərin bədii-üslubi imkanlarından yüksək dərəcədə yararlanaraq sənətkarlıq baxımından təqdirəlayiq əsərlər yaradan Qövsinin şeir dili bütövlükdə yaşadığı dövrün ədəbi-bədii dilinin leksik-semantik dairəsi və tematik zənginliyi haqqında da tam təsəvvür yaradır. Şeirlərində xalq deyim tərzinə məxsus söz və ifadələrin bol-bol işlənməsi, atalar sözləri və frazeologizmlərin bənzərsizliyi, ümumiyyətlə, onların bu gün də öz işləkliyini saxlayan formaları şairin ana dilinə, onun incəliklərinə dərinlən bələd olmasından xəbər verir. Tədqiqatçıların haqlı olaraq göstərdikləri kimi, "Füzuli ədəbi məktəbinin qüvvətli davamçısı olan Qövsü klassik şeir dilimizin sadələşməsi, xəlqilik elementləri ilə zənginləşməsi yolunda ciddi addım atmışdır. Bu mənada, Qövsini bir növ, Şah İsmayıl Xətai ilə müqayisə etmək, onu "XVII əsrin Xətaisi" adlandırmaq olar. Belə ki, ədəbi dilimizin (yazılı şeir qolunun) inkişaf tarixindəki mövqeyinə və roluna görə Xətai Nəsimi ilə Füzuli arasında körpüdürsə, Qövsü Füzulini Vaqiflə birləşdirir [6, 97].

Məlumdur ki, hər bir dilin xarici təsirlərə qarşı müqavimət göstərməsinə və öz orijinallığını mühafizə etməyə çalışmasına baxmayaraq, hər bir dilə başqa dildən bir çox söz keçmişdir. Hətta dünyada sadəcə öz milli sözlərindən ibarət olan bir dilin varlığı belə şübhə altındadır. Dillərin bir-birinə qarşılıqlı təsiri zamanı çarpazlaşmada qalib gələn dil öz lüğət tərkibini məğlub dilin hesabına artırır. Beləliklə də, müxtəlif yollar və fərqli səbəblər nəticəsində dilin lüğət tərkibində başqa dildən alınma sözlər özünə yer tapmış olur. "Belə əcnəbi sözlər isə əsasən və çox zaman bu və ya digər dilin lüğət tərkibinin çoxcəhətli

və zəngin olmasına böyük təsir göstərir” [3, 124].

Başqa dillərdən söz və ifadələrin alınmasının da müəyyən hədudu vardır. Alınma sözlər və ya dil ünsürləri bu hədudu keçərsə, dilin müstəqil inkişafının qarşısı alınmış olar və dil tədricən məhvə uğraya bilər. Buna görə də xüsusən yazı dilinə gətirilən hər əcnəbi sözün, hər dil ünsürünün mənimsənilib-mənimsənilmədiyi, daxil olduğu dilə üzvi surətdə qarışib-qarışmadığı, o dilin zənginləşməsinə xidmət edib-etmədiyi nəzərə alınmalıdır. Nəhayət, “sözlərin zamanla, ictimai quruluşla, ictimai düşüncə ilə bağlı olaraq dilə daxil olduğunu və bu amillər olmadıqda və ya başqalaşdıqda, əlaqədar sözlərin də dildən düşəcəyi, başqa sözlərlə əvəz ediləcəyi də nəzərdən qaçmamalıdır” [2, 41].

Qövsinin dilində dövrün tələbi ilə əlaqədar olaraq ərəb və fars sözləri çox işlənmişdir. Qədim abidələrimizin leksikasını öyrənərkən əsərin yarandığı mühiti, ictimai şəraiti nəzərə alaraq, müəllifin əcnəbi sözlərə münasibətini müəyyənləşdirmək, ədəbi-ictimai mühitin qohum və qonşu dillərə təmasının dərəcə və istiqamətini aydınlaşdırmaq lazım gəlir [2, 75]. Şairin yaşadığı dövrdə Azərbaycan dilinin lüğət tərkibində türk mənşəli sözlərlə yanaşı, ərəb və fars sözlərinin olması bu dillərin bir-birinə qarşılıqlı əlaqə və təsirini göstərir. Qövsü Təbrizin dilində işlənən qeyri-türk mənşəli sözlər XIII-XIV əsrlərdə ədəbi dilimizdə işlənən qədər olmadığı kimi, növ və keyfiyyət etibarilə də onlardan fərqlidir. Daha dəqiq desək, Qövsü işlətdiyi sözlərin, hər şeydən əvvəl, avam kütlə üçün məlum və tanış olmasını, asan yazılıb-oxunmasını, Füzulinin təbirincə desək, “nəzmi-nazik” (incə şeir) çərçivəsinə sığmasını nəzərdə tutmuş, elə ərəb və fars sözləri seçib işlətməmişdir ki, bunların bir qismi hələ ondan çox əvvəl artıq Azərbaycan dilinin lüğət fonduna daxil olmuşdur, bir qismi isə diləyatan sözlər olduğu üçün tezliklə mənimsənilən bilən və geniş yayılan sözlərdir; məsələn:

Kimin *muradı* ilə *bəs fələk* dönər, *yarəb*

Ki, *gərdişindən* onun kim ki, var, edər [4, 16];

Bülbüllərə xəzanda verin *müjdə* kim, tutar

Gül yarpağı yerin *cigəri-parə-parəmiz* [4, 44] və s.

Yuxarıdakı beytlərdə *murad*, *bəs*, *fələk*, *gərdiş*, *bülbül*, *xəzan*, *müjdə*, *gül*, *cigər*, *parə* sözləri qeyri-türk mənşəli olmasına baxmayaraq, hal-hazırda da mənası anlaşılaraq, ümumişlək sözlər kimi qəbul olunur. Şairin əsərlərində müasir oxucu kütləsi üçün çətin anlaşılan sözlər olduqca azdır, o, qeyri-türk mənşəli sözləri şeir dilinə gətirərkən, onların kütlə tərəfindən anlaşılmasına diqqətlə yanaşmışdır. Şeir dilində bəzən çətin anlaşılan sözlərin olmasını onların qeyri-türk mənşəli olması ilə əlaqələndirmək doğru olmazdı, burada qrammatik quruluşla əlaqədar olan dəyişiklikləri, üslubi fərqlənmələri də nəzərə almaq lazımdır. Demək ki, Qövsinin əsərlərində işlənmiş bəzi sözlərin anlaşılmaz olmasının və onun dilinin də bir qədər qəliz hesab edilməsinin səbəbi ərəb və fars sözlərinin varlığı və ya çoxluğu ilə deyil; bəlkə onun dövrü ilə çağdaş dövr arasındakı ictimai-siyasi, mədəni fərqlərlə əlaqədar olaraq, Azərbaycan dilinin lüğət tərkibində və bəzi qrammatik vahidlərdə əmələ gələn dəyişikliklərlə bağlıdır.

Ümumiyyətlə, Qövsinin klassik şeir üslubuna mənsub əsərlərində, qeyri-türk mənşəli sözlərin də, demək olar ki, əksəriyyəti Azərbaycan dilinin əsas lüğət fonduna mənsubdur və əsrlər boyu Qövsidən əvvəl və sonra ana dilimizin lüğət tərkibinin əsas hissəsini təşkil edən sözlərdir. Qövsü qeyri-türk mənşəli sözləri qrammatik quruluşun vasitələrindən, dilin üslubi qayda və imkanlarından istifadə etməklə ifadə və cümlə içərisində ustalıqla yerləşdirmiş, şeir dilinin axıcı və ahəngdar olmasına çalışmışdır. Sadə və aydın dildə yazmağa çalışan şairin qarşılaşdığı çətinliklər isə əsasən Azərbaycan dili ilə ərəz vəznindəki uyğunsuzluqdan qaynaqlanırdı. Buna baxmayaraq, Q.Təbrizi bu çətinliyin öhdəsindən gələrək, cilalanmış çeir dili yaratmağa müvəffəq olmuşdur. Şairin dilində yerinə düşməyən söz, şablon ifadə və fikirlərə rast gəlmək mümkün deyildir, o, şeirlərində estetik gözəlliklə yanaşı, çatdırmaq istədiyi fikrin hamı tərəfindən anlaşılması üçün həssaslıq nümayiş etdirərək orijinallığa daha çox diqqət yetirmişdir.

Qeyd etdiyimiz kimi, Qövsinin şeir dilində qeyri-türk mənşəli sözlər içərisində əsas yeri ərəb və fars mənşəli sözlər tutur. Ərəb və fars mənşəli sözlərin kəmiyyətə üstünlüyü uzun bir tarixi prosesin nəticəsidir, bu sözlərin xeyli hissəsi canlı dildən əlavə, lüğət tərkibinin əsas hissəsinə də daxil olmuş, ümumişlək sözlər sırasına keçmiş, zəruri leksik vahidlərə çevrilmişdir; məs.:

Aşiq oldur ki, özün eyləyə bir *yarə fəda*.
Eylər *azadələrin* adını *aləmdə bülənd* [4, 69];
Hər biri bir *rəngilə Qövsü fəğan* kim, qıldılar,
Könlümü *ab intizarü* bağrımı qan *iztirab* [4, 54];
Söz ilə *nazəninlər eşq dərdinə* inanmazlar,
Bu dilbilməzləri, *yarəb, giriftar* et, *xəbərdar* et! [4, 21] və s.

Bu beytlərdəki *aşiq, yar, fəda, yarəb, nazənin, xəbərdar, eşq, intizar, dərd* və s. kimi sözləri geniş kütlə mənşə fərqi varmadan öz ünsiyyətinə daxil edir, bu sözlərin ifadə etdiyi anlayışların başqa sözlərlə ifadəsinə çox vaxt ehtiyac duyulmur. Təbii ünsiyyət vahidlərinə çevrilmiş ərəb və fars sözlərinin xeyli hissəsi Azərbaycan dilində sabit semantik xüsusiyyətə malik olmaqla yanaşı, fonetik qaydalara da uyğunlaşdırılmış, fonetik qanunların tələbləri əsasında dəyişərək tələffüz tərzinə görə də tam şəkildə mənimsənilmişdir.

Dediyimiz kimi, şairin dilindəki ərəb və fars sözlərinin bir qismi formaca mənşə dil-dəkindən fərqlənmir, lakin ərəb və fars mənşəli sözlər içərisində dilimizin fonetik qanunlarına tabe olmayan, ahəng qanununa uyğun gəlməyən sözlər də vardır; məs.:

Bir-birinin halını sormağ *gərək divanələr*,
Ver xəbər Qövsidən ey *səhra*, dolanım başına [4, 71];
Bimərd mənə müjdeyi-dərman nə verirsən,
Qoy mən ölüm ol dərdə ki, *dərmanə* yetişməz. [4,169]
Möhnətimdən mənim ol məst *xəbərdar* olmaz,
Özü öz daminə *səyyad* giriftar olmaz. [4, 68] və s.

Səhra, biçarəlikdən, çarəmiş, xəbərdar, səyyad, dərman sözləri uzun müddət klassik ədəbiyyatımızda böyük söz ustalarının dilində işlənmişdir və artıq Azərbaycan dilinin öz sözləri kimi qəbul olunur. Bunların alınma tarixini müəyyənləşdirmədən də demək mümkündür ki, burada dilimizə yabançı ünsür yoxdur və vaxtilə həmin sözlər dilin təbii, zəruri ifadə vasitələri sırasına keçmişdir.

Q.Təbrizinin dilində işlənmiş qeyri-türk mənşəli sözlərin bir qismi dini sözlərdən ibarətdir. Məlumdur ki, dini sözlərin tarixi daha qədimdir və belə sözlər ərəb istilası ilə əlaqədar Azərbaycan dilinə başqa söz qruplarına nisbətən daha əvvəllər daxil olmuşdur; məs.:

Gözü qaşın əgər *islamü küfri* etməmiş yeksan,
Bu nə meyxanədir, bəs ol nə mehrabi-imamətdir [4, 67];
Nə sərəkəş şölədir bu vəh, bu nə qəddü nə qamətdir,
Qiyamətlər qiyamindən qiyam etmiş qiyamətdir [4, 54];
Özgə taətlərə oxşatma mənim taətimi
Ki, mənə müttəsil ol *Kəbə* müqabil görünür [4, 78];
Bağlamın *zöhd* əhlinə qapısın meyxanənin,
Hörməti lazım gərək, hərçənd *kafirdir* qonağ [4, 65]
Könül sorağını kuyində almışam vəh kim,
Yaman uzağa düşübdür bu *Kəbeyi-məqsud* . [4,152]

Bəzən çətin anlaşılan ərəb, fars sözlərinə ifadə və ibarələrin tərkibində də rast gəlinir. Belə sözlər dövrün tələbinə uyğun olaraq, izafət tərkibləri şəklində işlənmişdir; məs.:

Nə yalnız məndə ol *sərvü-rəvan* ötgəc rəvan qalmaz –
Ki, gər mən gördüyüm canan gəlir, heç kimdə can qalmaz. [4, 170]
Gülüstanə ta *nəsimi-kuyin*, ey gül getməyə,
Qönçeyi-atəş zəbanın ağzını açmaz buçağ. [4, 172]
Rəngi-zərdü əşki-sürxü bizdən al biyna isən,

İmtəhan lazım deyil, çün arıdır dinarımız [4. 98];

Ey əbi-tünükmayə məni sanma *tühi-dəst* Kim.

bəhri-göhər dideyi-giryanə yetişməz [4. 79];

Ey bülbüli-nadan, bu nə ahü nə fəğandır

Kim, bir yerə *fəryadi-zəifanə* yetişməz [4. 79] və s.

Y. Seyidov yazır: “Məlum olduğu üzrə, klassik şeir dilimizdə, ümumən müəyyən dövr Azərbaycan ədəbi-bədii dilində, eləcə də ədəbi dilin başqa üslublarında istifadə edilən fars və ərəb izafətləri həmin dillərin öz sözləri əsasında qurulan hazır formalardan ibarət idi. Bu birləşmələr öz-özlüyündə qrammatik və ya leksik, sərbəst və ya sabit birləşmə xüsusiyyətlərinə malik olub-olmamasından asılı olmayaraq, Azərbaycan dilində onlardan sabit (hazır) formalar kimi istifadə edilmişdir” [5, 48].

Q. Təbrizin dilində dövrün ictimai-tarixi şəraiti ilə bağlı olaraq qeyri-türk mənşəli sözlərin Azərbaycan dilindəki sinonimləri ilə birlikdə işləndiyinə də rast gəlirik ki, bu da dilin ifadəliliyini və elastikliyi təmin edən faktorlardandır. Şair bəzən təkrarçılığın qarşısını almaq üçün bir beytdə biri qeyri türk-mənşəli olan, digəri türk mənşəli olan sinonim sözlərdən ustalıqda istifadə etmişdir; məs.:

Könül *binasını* yarəb, süpehr yıxmışmı –

Ki, ah sinəm *evindən* gəlir gübaralud [4. 37].

Şairin dilində belə paralellərin işlənməsi belə bir nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, leksik paralellik hadisəsi bir tərəfdən, yad dilin deformasiyaedici təsirini göstərsə, o biri tərəfdən, Azərbaycan dilinin müqavimət göstəricisi kimi çıxış edir.

Ümumiyyətlə, dövrün tələbi və dil mühitindən qaynaqlanan bütün çətinliklərə baxmayaraq, Qövsü Təbrizin şeir dilində işlənmiş çətin anlaşılan qeyri-türk mənşəli sözlərin digər şairlərin əsərlərinə görə daha az olduğu qənaətdəyik.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Cavadova M. V. Şah İsmayıl Xətəinin leksikası, Bakı, “Elm”, 1977, 216 səh.
2. Əhmədov B. Ə. Leksika məsələləri, Bakı, “Maarif”, 1990, 138 səh.
3. Qəhrəmanov C. V. Nəsimi “Dıvan”ının leksikası, Bakı, “Elm”, 1979, 568 səh.
4. Qövsü Təbrizi. Seçilmiş əsərləri, (tərtib edən: Kərimov P.), Bakı, Maarif, 2007, 314 səh.
5. Seyidov Y. Seçilmiş əsərləri, 10 cildə, III cild, Bakı, 2007, 564 səh.
6. Seyidov Y., Əlizadə S. Klassik Azərbaycan şairləri söz haqqında, «Bakı», ADU, 1977

QÜDSİYYƏ QƏMBƏROVA

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan, AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu

QƏDİM QUD/KUT SÖZÜNÜN DİAXRONİK-DİALEKTOLOJİ ASPEKTLƏRİ

Açar sözlər: kök-morfem, diaxronik-dialektoloji aspekt, dialekt və şivələr, semantik xüsusiyyətlər, fonetik variant, etnoqrafik dialektizm

DIACHRONIC-DIALECTOLOGICAL ASPECTS OF THE ARCHAIC WORD QUD/KUT

In the article on the level of the root morpheme have been investigated diachronic-dialectological aspects of the word of ancient Turkic origin qud/kut. To the investigation have been also attached such problems as homonymy, synonymy, polysemy which are characteristic for this word. Derivative capacity of this archaic word has been revealed on the basis of subdialects'lexics material. Nostratic essence of the ancient root morpheme qud/kut had been stated on the basis of vocabulary stock of Roman-german, Arabic and Persian languages.

Key words: *the root morpheme, diachronic-dialectological aspects, dialects and sub-*

MÜNDƏRİCAT

BƏXTİYAR VAHABZADƏ – BÖYÜK ŞAİR

İfrat Əliyeva. Dil millətin varlığıdır (Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığı əsasında)	5
Orhan Aras. Azərbaycan'ın Dədə Korkutu Bahtiyar Vahapzadə	9
Enver Uzun. Bahtiyar Vahapzadə'de Vatan Ve Dil Muhabbeti	11
Necati Demir. Bahtiyar Vahapzadə Ve Türk Dili	17
Elbrus Əzizov. Bəxtiyar Vahabzadə və ana dili	26
Əhməd Sami Elaydı. Bəxtiyar Vahabzadə poeziyasında ərəb dünyasının bədii təcəssümü	30
Fəridə Səfiyeva. Fəlsəfi-intellektual şeirin poetik imkanları (B. Vahabzadənin 50-60-cı illər yaradıcılığı əsasında)	42
Tofiq Əbdülhəsəni. Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığının sosial-siyasi konteksti	46
Yeganə İsmayilova. «Dədə Qorqud» motivləri müasir Azərbaycan poeziyasında və Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığında	51
Mətanət Abdullayeva. Qocalıq fenomeni və Bəxtiyar Vahabzadə poeziyasında onun ifadəsi ...	55
Almaz Həsənqızı. Bəxtiyar Vahabzadə şeirləri və Azərbaycan dilçiliyi	61
Əminə Abbasova (TUNCAY). Poeziya ilə fəlsəfənin vəhdəti	65
Yaşar Qasımov. Müasir Azərbaycan şeirində poetik fikrin yenilənməsi (və Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığı)	70
Məhbubə Qurbanova. Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığı: idrak fəlsəfəsinin dili	75
Sevda Sadıqova. B. Vahabzadə poeziyasında dil vahidlərinin semantik-informativ funksiyası	77
Həqiqət Abdıyeva. «Fəryad»dan gələn səslər	81
Asifə Əliyeva. Bəxtiyar Vahabzadənin dramaturgiyası	84
Şəlalə Abasova. Bəxtiyar Vahabzadənin həyat və yaradıcılığı haqqında	85
Zərifə Cavadova. Milli azadlıq hərəkatının mücahidi	90
Hicran Fərhadova. Bəxtiyar Vahabzadənin Əhməd Şimdey məktubları	94
Yeganə Hüseynova. B. Vahabzadənin «Atılmışlar» poemasında mənəvi-əxlaqi problemlərə münasibət	97
İlahə Dadaşova. Bəxtiyar Vahabzadə nəsrində avtobioqrafizm	100
Aida Mirzəyeva. Fəal narahatlıq, zaman qarşısında mənəvi cavabdehlik	103
Pərvin Eyvazov. Milli dil uğrunda mübarizənin Bəxtiyar Vahabzadə modeli	106
Könül Məmmədova. B. Vahabzadənin yaradıcılığında ANA mövzusu	108
Nərgiz Kərimova. Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığında türk xalqlarının şair və yazıçılara ehtiram	112
Ramil Bayramov. Bəxtiyar Vahabzadə dilinin bənzərsizliyi	115
Vüsal Şabizadə. B. Vahabzadə yaradıcılığında ana dilimizin mövqeyi (bəzi nəzəri məsələlər) ...	118
Vəfa İsmayılova. Bəxtiyar Vahabzadənin əsərlərində onomastik leksika	122

ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ

Sənan Səlcuq, Təmilla İbrahimova. Türkiyənin siyasi həyatı Sabir satiralarında	126
Firuzə Ağayeva. XVI əsr Türkiyə ədəbiyyatında qadın şairləri (Mehri Xatun)	128
Лейла Герайзаде. Миф об огненной деде в романе анатолия зограббекова «страна огня ...	131
Venera Akmatova. 1920-30yy. «Manas» Destanının Yayımı Üzerinde Bazı Tartışmalar	136
Ellada Gərayzadə. XIX əsr maarifçiləri və yeni tipli məktəblərin yaranması	140
Aytən Hacıyeva. XIX əsr Qarabağ şairlərinin yaradıcılığında bahariyyələr	145
Mələhət Babayeva. Azərbaycan folklorşünaslığının təşəkkülündə Y. V. Çəmənəminlinin rolu ..	150
Sakibə Ələsgərova. Sürgün düşmüş bir mədəniyyətin oyaq vicdanı	153
Təranə Rəhimli. 1960-1970-ci illər Azərbaycan nəsrində çağdaş sosial gerçəkliyə baxış	156
Elçin Məmmədov. Füzuli ədəbi məktəbi XVI-XIX yüzilliklərdə: formalaşması və inkişafı	160
Mətanət Həsənova (Sarac). M.F. Axundzadənin dramaturgiyasında qəhrəman konsepsiyası	163
Gülnarə Abdullayeva. İspaniyada yəhudi bədii nəsr: Məqamə janrının ilk nümayəndələri	167
Şöhrət Məmmədova. Müasir uşaq nağıllarının bədii xüsusiyyətləri	171
Təranə Ağamaliyeva. Poetik düşüncə ədəbi-tənqidi müstəvidə	174
Sevinc Məmmədova. «Kitabi-Dədə Qorqud» və Almaniya	177
Samirə Quliyeva. Xalq ədəbiyyatında inanclar	182

Samirə Məmmədli. Azadlıq aşiqinin hekayəsi.....	187
Təranə Əzimova. Anarın «Adamın adamı» komediyasında xarakter təbiiliyi.....	189
Simuzər İsmayilova. Repressiya dövrü Azərbaycan poemalarında qəhrəman obrazı.....	191
Səidə Məmmədova. Milli - bədii nəsr zaman axarında.....	194
Mehriban Mövlamova. Məcnunluq yarışı.....	197
Aytəkin Mirzəyeva. Abdulla Şaiq Atababa Musaxanlının xatirələrində.....	200
Гюнель Мамедова. Функциональные особенности субстантивированных прилагательных в русском языке.....	202
Улдуз Бабаева, Эльмира Рзаева. Древнерусская литература (для студентов-иностранцев филологических факультетов).....	206
Sevil Hüseynova. Seyfəddin Dağlının satirik hekayələrində didaktik məsələlər.....	215
Günəl Pəniyeva. İsa Hüseynovun "Tütək səsi" povesti ədəbi-tənqidi müstəvidə.....	218
Sədaqət Abduləzizova. Viktor Hüqo poeziyasında və nəsrində Şərq motivləri.....	221
Zenfirə Aslan. XIX yüzil Qarabağ ədəbi mühitinin ümumi mənzərəsi.....	225
Mınayə Cəfərova. C.Bayron yaradıcılığında Şərq mövzusu.....	227
Aytən Hüseynova. Sovet dövründə və müasir dövrdə Mir Cəlal hekayələrinin nəsr variantları.....	230
Əlimuxtar Muxtarov. Poeziyamızda Nizami Gəncəvi obrazı (XX əsrin 20-30-cu illəri).....	233
Yeganə Ələsgərova. O.Henri novellalarının ictimai-siyasi məzmununun formalaşmasında Amerika həyatının rolu.....	236
Elmira İlyasli. Fridirx Von Bodenştedin Mirzə Şəfi haqqında xatirələri.....	241
Tamam İsmayilova. A.P. Çexov tərzində impressionizm.....	244
Elşad Ərşadoğlu. Məmməd Cəfər Cəfərovun Nizami Gəncəvi yaradıcılığında sosializm və kommunizm axtarırları.....	247
Rıdvan İnce. Namik Kemal'in Azərbaycan Edebiyatına Tesiri.....	252
Havva Kaplan. Orhan Pamuk Ve "İstanbul Hatıralar Ve Şehir" Eseri Üzerine Bir İnceleme ...	255
Vüsalə Ağayeva. Abdulla Şaiq XX əsr dramaturgiyasında.....	259
Vüsalə Ağayeva. M.V.Vidadinin "Müsibətnamə" əsəri.....	262
Mənsurə Ağayeva. U.Folknerin ədəbi ənənələri.....	264
Fidan Ağamaliyeva. M.F.Axundov yaradıcılığının A.Şaiq dramaturgiyasına təsiri ("Aldanmış Kavakib" əsəri əsasında).....	267
DİLÇİLİK	
Zəmfirə Şahbazova. Azərbaycan dilində bəzi əlaqə növləri haqqında.....	272
Həcər Hüseynova. Bədii əsərlərdə mürəkkəb sintaktik bütövlərin formalaşma yolları (Mir Cəlalin nəsrinə əsasında).....	277
Gülxanim Vəliyeva. Oğuz qrupu türk dillərinin uyğun xüsusiyyətləri haqqında (Azərbaycan və türkmən dillərinin materialları əsasında).....	281
İslam Vəliyev. XV əsr Azərbaycan yazılı abidələrinin fonetik xüsusiyyətləri (Xətai Təbrizinin "Yusif və Züleyxa poeması" üzrə).....	284
Rəhilə Quliyeva. Azərbaycan dilçiliyində Yusif Seyidov mərhələsi.....	289
Ульвия Гусейнова. Концепт «смерть» в славянской языковой картине мира.....	293
Ədalət Abbasov. Niyə belə deyirik və ya bəzi etimoloji fiqurların leksik və struktur-semantikasi.....	296
Afaq Məmmədova. "Qutadğu bilig" əsərində türk mənşəli leksika (rütbə, vəzifə; planet və bürc adları).....	300
Əliheydər Ağakışiyev. Kütləvi informasiya vasitələrinin dil və üslub xüsusiyyətləri.....	304
Светлана Новрузова. К вопросу становления терминологии азербайджанского языка в новейших условиях.....	306
İlkin Quliyev. Qövsi Təbrizinin dilində işlənmiş qeyri-türk mənşəli sözlərə dair.....	309
Qüdsiyyə Qəmbərova. Qədim <i>qud/kut</i> sözünün diaxronik-dialektoloji aspektləri.....	312
Natəvan Hüseynova. Termin yaradıcılığında vahidlik və norma.....	318
Ирада Абдуллаева. Вторичное заимствование как фактор обновления современной лексики.....	322
İradə Kərimova. Rəsmi-işgüzar üslubun funksional üslublar arasında yeri və mətbuatda işlədilməsi.....	326
Sima Quliyeva. Terminologiyada sahələrarası omonimlik.....	329
Şəhla Əliyeva. Qrammatika təlimində istifadə edilən metod və priyom.....	333

Farizat Kuramaeva. Türk Dillərinin Kıpçak grubunda isimlərin hali (Kırgız Türkçəsi misalində)	31
Fikrət Əlizadə. Kök samitlərində səs əvəzlənmələri(dünya dilləri nümunəsində)	33
İdiris Göbütoğlu. Kelimələrdəki Anlam Gelişmələri Açıısından Anlam Kavramına Genel Bir Bakış	34
Anar Fərəcov. Sosial şəbəkələr və dilimiz	34
Pərvin Eyvazov. Bəkir Çobanzadənin ahəng qanunu haqqında araşdırmaları	35
Türkan Askerova. XIII- XIX. yüzillərdə Azərbaycan dili tarixində fiil gələn eklərlə yapılan kelime grupları, zarffil tamlamalarının struktür-semantik gelişimi (ib, -iban, ken-iken, cak-icak ekleriyle tasnif olunan zarffileri)	35
Gülnarə Süleymanova. Altay dil nəzəriyyəsi problemi haqqında	36
Səmayə Cəlilova, Firəngiz Kərimli. Məhəmməd Füzulinin qəzəllərində frazeologizmlərin leksik-semantik xüsusiyyətləri	37
Elmira Süleymanova. Vasitəsiz və vasitəli mənsubiyyətə dair	37
Pərvin Bayramova. Verbal və qeyri-verbal ünsiyyət	37
Könül Şahbazova. Azərbaycan dili ağacışləmə leksikasının leksik-semantik xüsusiyyətləri	38
Ramil Bayramov. Bəzi psixologiya terminlərinin semantik xüsusiyyətləri	38
Nəzrin Əliyeva. Dulusçuluq leksikasının semantik xüsusiyyətləri	39
Gülər Qasımova. İbri dilində kök və əsas anlayışı	39
Nigar Hacıyeva. Azərbaycan nağıllarında parselyat konstruksiyalar sintaktik ekspressivliyi yaradan vasitələrdən biri kimi	39
Xədicə Abdullayeva. Paronimlərin dilçiliyin bir hadisəsi kimi səciyyələndirilməsi	40
Günəl Paşayeva. Müasir Azərbaycan dilində terminlərin unifikasiyası (bəzi nəzəri məsələlər)	40
Гюльтекин Карабагы. Проблема практической направленности курса русского языка	41
Aysel Əhmədova. Orxon abidələrində -L elementi əsasında yaranmış leksik şəkilçilər	41
Sahilə İbrahimova. Səsin semantik-konnotativ(emosional-ekspressiv) əlamətlərinin eksperimental (təcrübi) tədqiqi	41
Mehriban Mahmudova. Azərbaycan və ingilis dillərində feillərin adyektivləşməsi	41
Aygün Zamanova. Linqvistik bacarıqların formalaşmasına sistemli yanaşma Azərbaycan dili dərslərinin keyfiyyətini təmin edən amil kimi	42
Nərgiz Ramizzadə. Azərbaycan dili dərslərində dinləmə mətnləri motivasiya yaradıcı vasitə kimi ..	42
Vüsalə Qurbanova. Mahmud Kaşğarlının "Divani lüğət-it-türk" əsərində arxaik onomastik vahidlər	42
Gunay İnatova. Deixis and text	43
Elnarə Məmmədova. Azərbaycan və rus dillərinin somatik leksikasında və frazeologiyasında sinonimiya hadisəsi	43
Namiq Cabbarov. Alman dilindəki modal ədatların araşdırma tarixindən	43
Cavid Babayev. Növ və tam-hissə əlaqələrinin vəhdəti	43
Sahibə Helefova. İmadəddin Nesiminin "Hak Ta Ki Yar Oldi Bana, Ser-Ta-Kadem Yar Olmuşam" Gazelinin Şerhi	44
Sənəm Fərəcova. Müasir Azərbaycan dilində abzas problemi	44
Şəbnəm Şəmsəddinova. Orxon-Yenisey abidələrində əmr şəklinin işlənmə xüsusiyyətləri	45
Rəna Məmmədova. Azərbaycan dilində qan qohumluğu bildiren terminlər	45
Zöhrə Nəbiyeva. Şagirdlərin rabitəli nitqinin inkişaf etdirilməsi üzrə işin məqsəd və vəzifələri	45
Şəhla Şirəliyeva. Hərəkət feillərinin zərf mənəli leksik vahidlər və digər determinantlarla işlənməsi	45